

Yoshlarda ma'naviy tarbiyani shakllantirishning psixologik xususiyatlari

Nurmetov Ne'mat Saparbayevich

Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi

Ta'lim tashkilotlarida tarbiyaviy ishlarni muvofiqlashtirish sho'basi mudiri

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarda ma'naviy tarbiyani shakllantirishning psixologik xususiyatlari to'g'risidagi nazariy ma'lumotlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ommaviy madaniyat xuruji, ma'naviy-ahloqiy tarbiya, fuqarolik madaniyati, ahloqiy me'yorlar, kasbiy faoliyat

Hozirgi murakkab va tahlikali zamonda milliy o'zligimiz, azaliy qadriyatlarimizga yot va begona bo'lga turli xil xurujlar, yoshlarimizning ongi va qalbini egallashga qaratilgan g'arazli intilishlar toboro kuchayib borayotganligi barchamizni yanada xushyor va ogoh bo'lishga da'vat etadi.

Yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ularni ichkilikbozlik va giyohvandlik illatidan va turli halokatlardan hamda biz uchun yot bo'lgan diniy va ekistirimistik ta'sirlardan, tuban ommaviy madaniyat xurujlardan himoya qilishimiz uchun ma'naviy tarbiyaning samarasini oshirishimiz zarur.

Ta'lim jarayonida yoshlar ma'naviy tarbiyasini shakllantirish muammosi hech qachon hozirgidek dolzarb vazifaga aylanmagan. Ma'naviy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lgani, mafkuraviy taqdid va axborot xuruji kuchayib borayotgani, odamlar ongi va qalbini egallash yo'lidagi kurash davom etayotgani, hayotning barcha jabhalari, ishlab chiqarishning hamma sohalari, aholining har bir qatlami orasida ma'naviy tarbiyani shakllantirishda ijtimoiy institutlarning rolini yanada yuqori bosqichlarga ko'tarish ehtiyojini yuzaga keltirdi. Shuning uchun ham ma'naviy tarbiyani shakllantirish ishlarini qanday dastur va yo'nalishi, qaysi ko'rsatma va qo'llanmalar, qanaqa reja asosida, qay saviyada, kimlar tomonidan olib borilayotganligi, ijtimoiy institutlar uchun g'oyat muhim va dolzarb masala bo'lib turibdi.

Binobarin, ma'naviy-ahloqiy tarbiya yosh avlod tarbiyasi bilan bog'liqdir. Agar tarbiyaning boshqa yo'nalishlarida muayyan tarbiya (masalan, jismoniy,

huquqiy va boshqalar) u yoki bu tarbiyaviy tadbirlar tizimiga asoslansa, ma'naviy-ahloqiy tarbiyada esa har bir tarbiyalanuvchining o'ziga xos xususiyatlarini, shuningdek, tarbiyaviy vaziyatni inobatga olgan holda, yaxlit tarbiyaviy ishlar rejalashtiriladi va unga mos metod hamda usullar tanlanadi.

Ma'naviy-ahloqiy tushunchalar, baholash va muhokama yuritish asosida ma'naviy-ahloqiy e'tiqod shakllanadi va nihoyat inson xatti-harakati va xulqi aniqlanadi. Ma'naviy-ahloqiy e'tiqodga ega inson ahloqiy me'yorlar, talablarni ongli bajaradi va ularga hurmat bildiradi. Lekin ma'naviy-ahloqiy me'yorlar haqida bilimga ega bo'lish va uni tushunish hali e'tiqodni faoliyatga aylantiradi degan gap emas, ma'naviy-ahloqiy bilimlar qachon hayotiy tajribalarda qo'llanilib, o'quvchilar tomonidan ularning faoliyatida namoyon bo'lgandagina shakllangan deyish mumkin¹.

Ma'naviy-ahloqiy tarbiya tizimida ma'naviy-ahloqiy his-tuyg'ular inson tomonidan, uning voqea-hodisalar, kishilar hamda o'z xulqiga nisbatan his-tuyg'ularni uyg'otishga rag'bat paydo qiluvchi tarbiyaviy ishlar tizimli tashkil etilgandagina samarali kechadi. Mazkur tizimda xulq-atvorni shakllantirishga oid tarbiyaviy ishlar aks etadi. Shunga ko'ra, ma'naviy-ahloqiy xulq-odobga doir xislatlarni shakllantirishga undovchi rag'bat bilan hosil bo'ladigan faoliyat eng asosiy bo'lib hisoblanadi.

Shuningdek, o'quvchida ma'naviy-ahloqiy xislatlarni shakllantirishga nisbatan ehtiyoj bo'lishi shart. Demak, ma'naviy tarbiyani tashkil etish jarayonida uyushtiriluvchi tadbirlar xulq-odobga doir xatti-harakatlar zanjiridan iborat bo'ladi. Ma'naviy-ahloqiy xatti-harakatlar esa o'quvchi tomonidan ahloqiy me'yor va tamoyillar mohiyatini o'rganish, ularni anglab yetishdan iboratdir.

Xatti-harakatlar tizimi ma'naviy-ahloqiy odatlarni tarkib toptiradi. Bu borada quyidagi talablarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- ma'naviy tarbiya ahloqsizlikka qarshi kurashdagi «kompaniya»ga aylanmay, maqsadga muvofiq, uzluksiz, tizimli va izchil amalga oshirilishi zarur;

---

¹ Imomnazarov M. Eshmuhammedov M. “Milliy ma'naviyatimiz asoslari” Toshkent, “Yangi avlod”, 2001. 59-bet

- o‘quvchilarda ma’naviy xislatlar va fazilatlarni tarbiyalash faol hayotiy vaziyatlar, ahloqiy me’yorlar buzilgan holatlarda tarbiyalanuvchilarning o‘z nuqati nazarlarini ifodalashlari bilan amalga oshirilishi;

- shaxsda o‘z idealiga intilishiga bo‘lgan his-tuyg‘ularini uyg‘otishga yo‘naltirilgan xatti-harakatlarni tashkil etish borasidagi ko‘nikmalarni tarbiyalash;

- ma’naviy-ahloqiy tarbiyaga doir ishlarni tarbiyalanuvchilarning tajribasi, tarbiya qoidalarini qabul qilishlari va bunga tayyorliklari, yaxshi va yomon xatti-harakatlarning mohiyatini tushunishlarini hisobga olgan holda amalga oshirish;

- tarbiyalanuvchilarda yuksak ma’naviy-ahloqiy sifatlar insoniylik, insonga hurmat, mehr-saxovat, xushmuomalalik, ijtimoiy munosabatlarni tashkil etishda muomala madaniyati va ahloq qoidalariga rioya qilish kabi holatlarni tarkib toptirish;

- fuqarolik madaniyati, ongli intizom, jamoani hurmat qilish va boshqa juda ko‘p ma’naviy-ahloqiy sifatlar boshqlarga g‘amxo‘rlik qilish, odamlarning g‘amtashvishi, quvonchini tushuna olish, o‘z manfaatidan o‘zgalar manfaatlarini ustun qo‘yish, ahloqiy me’yorlar hamda mavjud qonunlarga zid xatti-harakatlarni to‘xtataolish, ma’lum xatti-harakatlarni amalga oshirishda jamoa a‘zolarining fikri bilan o‘rtoqlashish, mas’uliyatni his etish kabilarga asoslanishi kerak.

Ma’naviy-ahloqiy tarbiyani tashkil etishda o‘quvchilar xatti-harakatlarida ko‘zga tashlanadigan salbiy odatlar jamoa joylarida qattiq gapirish, qo‘pol so‘zlarni ishlatish, hissiyotga berilish, o‘ylamay gapirish, ishonli bo‘lmagan hamda dalillar bilan tasdiqlanmagan voqea-hodisalar haqida fikr yuritish, boshqalarning suhbatini bo‘lish, qo‘lini silkitib gapirish kabilarning bartaraf etib borilishiga alohida e’tibor qaratish zarur².

Arzimas bo‘lib ko‘ringan, lekin shaxsning kelajak hayot va kasbiy faoliyatni tashkil etishda muvaffaqiyatga ega bo‘lish yo‘lida zarurli bo‘lgan bu kabi odatlardan holi bo‘lishda o‘quvchilarga yordam ko‘rsatish o‘qituvchilarning muhim vazifalaridan sanaladi.

---

² A‘zamov Q., Sh.Jumaev. Ma’naviyat va ma’rifat ishi. Toshkent, «Ma’naviyat», 2005. 72 b

Yoshlarga ma'naviy tarbiya berishda milliy qadriyatlar bilan birga umuminsoniy qadriyatlardan ham samarali foydalanish, ayni paytda, bularga umumtaraqqiyotning zamonaviy yutuqlarini ham payvand qilish talab qilinadi³.

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy barkamol yosh avlod o'z xalqi, Vatani tarixini, ulug' siymolarini, milliy va tarixiy qadriyatlarini, urf-odatlarini, rasm-rusmlarini, ularning mohiyatini chuqur bilgani holda jahon adabiyoti, san'ati, madaniyati durdonalari bilan yaxshi tanish bo'lmog'i, kishilik jamiyati taraqqiyoti tarixi davomida qo'lga kiritilgan yutuqlar bilan oshno bo'lmog'i darkor. Bularning barchasini o'quvchi-yoshlarga ma'naviy tarbiya berishni uyushtirish va rejalashtirishda diqqat-e'tiborda tutmoq talab qilinadi.

Tabiiyki, shu o'rinda Bularning barchasini o'rganish uchun vaqt ham, imkoniyat ham yetmasa kerak?, Audiovizual texnika taraqqiy etib ketgan bir zamonda bularni o'rganishga kasb-hunar kollejlari o'quvchilarida xohish va moyillik bo'lishiga iymoningiz komilmi? tarzidagi savollar tug'ilishi tabiiy. Hamma gap ham ana shunda-da! O'quvchi- yoshlar bilan ma'naviy tarbiya olib borishni tashkil etishda bularning barchasini hisobga olish kerak. O'quvchi-yoshlar orasida ma'naviy va madaniy tarbiya masalasiga kompleks tarzda yondashish talab qilinadi. O'quvchi-yoshlar orasida olib boriladigan ma'naviy va ahloqiy ishlarning metodikasini yaxshi bilish mazkur sohadagi muvaffaqiyatli faoliyat olib borishning garovidir.

Research Science and Innovation House

³ Karimova V. Targ'ibotning psixologik uslublari.-T.: Ma'naviyat, 2001 .- 49 bet

